

ŠTAMPAROV SUVREMENIK JOSIP ŠILOVIĆ – UTEMELJITELJ ZAKLADE ZA KOLONIZACIJU SIROČADI IZ GLADNIH HRVATSKIH KRAJEVA I ZAKLADE SIROČADI NAŠIH ISELJENIKA U VRIJEME PRVOGA SVJETSKOG RATA

ŠTAMPAR'S CONTEMPORARY JOSIP ŠILOVIĆ: THE
FOUNDER OF THE COLONIZATION FUND FOR
ORPHANS FROM HUNGER-STRICKEN CROATIAN
AREAS AND THE FUND FOR ORPHANS OF
CROATIAN EMIGRANTS DURING WORLD WAR I

Agneza Szabo*

SUMMARY

This article gives a brief review of the scientific, academic, and political activity of Josip Šilović, and most importantly of his humanitarian work. He will be remembered for saving thousands of children who lost their fathers or brothers to World War I and who were left to starve to death. To this end Šilović and his associates established several funds and organizations, most notably Narodna zaštita. He continued with his humanitarian activities until he died in Zagreb in 1939.

Key words: World War I; Narodna zaštita; orphans of war, Josip Šilović

TKO JE BIO ŠTAMPAROV SUVREMENIK JOSIP ŠILOVIĆ?

Prije nego što izložim temu označenu u naslovu, smatram potrebnim barem sažeto iznijeti nekoliko bitnih karakteristika, tko je bio Štamparov nešto stariji

* Dr. sc. Agneza Szabo, 10000 Zagreb, Nehajaska 22. E-mail: agneza.szabo@zg.t-com. hr

suvremnik Josip Šilović? Ukratko, Josip Šilović bio je pravnik i sveučilišni profesor također svjetskoga glasa. Premda su Štampara i njega dijelile profesije, povezuje ih zajednički povijesni hod u naporima oko izgradnje humanijeg svijeta. I to osobito nakon 1900. godine, a još više nakon izbijanja Prvoga svjetskoga rata (1914.) i godinama koje su slijedile, kada se obojica odlikuju humanitarnim djelovanjem. Budući da je ovaj prikaz posvećen ustvari premalo poznatome javnome djelatniku i humanisti Josipu Šiloviću, u nastavku govorim samo o njegovim djelatnostima koje nam je ostavio u baštinu. Josip Šilović, osim što je bio ugledni pravnik, znanstvenik i prosvjetitelj, pedagog i političar, bio je i višegodišnji profesor na Pravnome fakultetu u Zagrebu, potom i dekan u tri mandata (1896.-1897; 1903.-1904; 1911.-1912.), te rektor Sveučilišta (1898.-1899.). Rođen je u Praputnjaku kraj Bakra 8. rujna 1858., a umro je u Zagrebu 9. svibnja 1939. Bio je dijete hrvatskoga iseljenika koji je stradao kao šumski radnik ostavivši za sobom udovicu s četvero djece, koja je teškim radom školovala i sina Josipa, sve do završetka Pravnoga fakulteta u Zagrebu, i stjecanja doktorata znanosti (1884.). Nakon završetka studija, Šilović je najprije službovao u *Odsjeku za pravosuđe* Zemaljske vlade u Zagrebu (1883.-1893.), a potom je radio kao profesor na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (1894.-1912.). Vladao je s pet jezika i stenografijom. Njegov znanstveni rad bio je usredotočen na probleme delinkvencije, osobito kod mladih, te na prevenciju zaštite mladeži i zbrinjavanje napuštene djece.

Iz svoje struke Šilović je objavio niz značajnih djela, od kojih ističem: *Nužna obrana* (1890.), *Kazneno pravo* (1893.), *Slobodna volja i kazneno pravo* (1899.), *Čedomorstvo* (1907.), *Uvjetna osuda* (1912.), *Uzroci zločina* (1913.), *Zaštita ratne siročadi* (1916.), *Kazneno pravo: Opći dio* (1929.). Kroz niz godina uređivao je i *Mjesečnik* Pravničkog društva (1892.-1914.).

Kako je spomenuto, uz svoj rad na Sveučilištu, Josip Šilović intenzivno se bavio političkim i socijalnim radom. Bio je kroz više godina zastupnik Unionističke stranke u Hrvatskom saboru, te u Hrvatsko-ugarskom saboru u Budimpešti. Godine 1929. postaje ban Savske banovine, ali je brzo smijenjen.¹ Bio je i dugogodišnji predsjednik *Narodne zaštite* - Saveza dobrotvornih društava, koja je djelovala četvrt stoljeća. Uz to je Šilović okupio oko sebe vrlo sposobne suradnike, kakav

¹ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fond 826. Ostavština Šilović (1896.-1925): (D. Čepulo) Josip Šilović, jurist und Politiker. Österreichisches Biographisches Lexikon und biographische Dokumentation Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1815-1950, Bd. 12; Wien (2004.) S. 269-270.; Velimir Deželić, st., Šilović Josip dr., Znameniti i zaslužni Hrvati 925-1925, Zagreb, 1925., Ur. Emilij Laszowski, str. 253-254; Šilović, Josip, pravnik, Hrvatski leksikon II. (Ur. Antun Vujić), Zagreb 1997., str. 518.

je bio i sudac Đuro Basariček, poslije i istaknuti političar.² Na Šilovićev poziv pridružio im se i Velimir Deželić, sin, a poslije i drugi, uglavnom bivši Šilovićevi studenti. Zajedno s njima Šilović je, osobito u doba Prvog svjetskog rata, ali i kasnije, vodio brigu o socijalno ugroženoj djeci, kao i socijalno ugroženom dijelu stanovništva, ali i borbu protiv društvenih devijacija. Jedan je i od utemeljitelja *Liga za zaštitu djece u Zagrebu* (1914.) koja ubrzo prelazi granice Zagreba, te postaje i jednim od urednika publikacije *Narodna zaštita*. Nazivali su ga “ocem naše socijalne politike, a naročito zaštite djece” te promicateljem brojnih dobročinstava i humanih akcija. U povodu priprema za 70. obljetnicu njegovog rođenja (1927.) osnovane su u Zagrebu i *Zaklada za kolonizaciju siročadi iz gladnih krajeva* i *Zaklada za siročad naših iseljenika*, koje su djelovale sve do pred kraj 1945. godine, kada su ukinute, i nosile su Šilovićevo ime kao izraz poštovanja njegovom radu za dobro djece i mladih.

OSVRT NA HUMANITARNE DJELATNOSTI JOSIPA ŠILOVIĆA

Kako svjedoče povijesna vrela u gradu Zagrebu postojale su i prije izbijanja Balkanskih ratova (1912.-1913.), kao i Prvoga svjetskog rata (1914.) socijalne ustanove koje su vodile brigu o socijalno ugroženoj i nezbrinutoj djeci. Bile su to razne zaklade dobročinitelja koji su bili pripadnici plemićkoga ili crkvenoga staleža, zatim građanske udruge, ali i Katolička crkva, koja je preko svojih humanitarnih ustanova i sirotišta omogućavala zbrinjavanje jednog dijela siromašne djece. Znatnu ulogu imale su i srednje škole i gimnazije u gotovo svim hrvatskim gradovima, ali, i Sveučilište u Zagrebu. Naime, svaka je od njih imala u svome sustavu i dobro poznate *Udruge za pomaganje* siromašnim učenicima, ili pak Katolička djetička društva za školovanje obrtnika, a i njihovi najvažniji donatori bili su plemstvo i

² *Basariček Đuro, socijalni radnik i političar*. Rođen je u Zagrebu 13. ožujka 1884. godine u intelektualnoj obitelji – njegov otac Stjepan je bio istaknuti pedagog i dugogodišnji urednik časopisa *Napredak*. Studij prava s doktoratom završio je u Zagrebu 1907. godine. Kao pravnik radio je u Slavenskom Brodu i Petrinji, da bi 1916. godine dobio mjesto kotarskog suca u Zagrebu. Ubijen u atentatu na Stjepana Radića u Narodnoj skupštini u Beogradu 20. lipnja 1928. Njegov kratki život obilježava političko djelovanje i dosljedno zastupanje Hrvatske seljačke stranke, te socijalno djelovanje. Značajni aspekt njegovog rada, koji povezuje političko i socijalno djelovanje, je i njegov prosvjetiteljski rad kroz javna predavanja i pisanje edukativnih knjižica. Od Basaričekovog socijalnog djelovanja navodimo samo neke djelatnosti: Godine 1916. tiska knjižicu *Kako da se suzbije kriminalnost u nedoraslih: Primos kriminalnoj pedagogiji*, u kojoj piše o društvenim uzrocima porasta kriminaliteta mladih i kritički se osvrće na kaznu zatvora kad su oni u pitanju. Zastupa ideju o osnivanju posebnih sudova za mladež po uzoru na Sjedinjene Američke Države. Zanimljivo je da tu knjižicu započinje poglavljem pod nazivom “Stoljeće djeteta”, u kojem navodi potrebu da se što više znanja iz psihologije i pedagogije koristi pri pomoći djeci čiji su očevi stradali u ratu koji je još trajao, te da se poveća interes za djecu i dječji razvoj općenito. Usp. Redakcija, Hrvatski biografski leksikon 1, Zagreb 1983., str. 489-490.

svećenstvo, po koji poduzetnik, ali i visoki crkveni dostojanstvenici, ponajprije zagrebački kanonici, potom i nadbiskupi.

Istovremeno je i Šilović već duže vrijeme bio poznat u javnosti, jer je pročitavao uzroke najrazličitijih delinkvencija kod djece i mladeži, te je u svezi s time identificirao dva glavna uzroka njihovih tako neprihvatljivih ponašanja. Bili su to alkoholizam, osobito kod roditelja tako nesretne djece, kao i same djece, te razorene ili prezauzete obitelji, koje nisu imale vremena za svoju djecu. Osim toga, radno vrijeme bilo je tada zakonom regulirano u prosjeku od 12 do 14 sati dnevno.³ Sve su to, prema Šiloviću, bili glavni razlozi da u Hrvatskoj postoji veliki broj zapuštene i zanemarene djece. U svezi s time, kazao je Šilović u Hrvatskome saboru sljedeće: «Nesretan sam kad čujem o agresijama mladih: tučnjave učenika i njihovih vršnjaka, krađama, psovka, i drugim zlodjelima. Uhvati me velika tuga i samilost (...). Ni jedno čestito ljudsko srce, koje bježe u grudima, ne može se ljutiti na takovu siročad. Ne može se njih kriviti, a niti osuđivati! Čovjek ih mora žaliti. Ali to nije dosta! Oni sami nisu krivi što su došli do toga. Djeca i mladi, u kojih su roditelji nalazili dovoljno vremena za njih, koja su uživala ljubav i kršćanski odgoj svojih roditelja, teško će postati takovi. Ako tražimo, visoki Sabore, razloge s kojih su ti mladi ljudi došli do toga da odlaze s nastave, da se ogriješe o tuđu imovinu, ili su agresivnoga ponašanja, uzimaju alkohol, danas bismo rekli i droge, kazati nam je odmah: krivo je cijelo društvo i njegova struktura. Krivi smo mnogi od nas, da su ta mlada stvorenja spala na takove grane, i postala tako nesretna.»⁴

Šilović je također upozoravao da se u Hrvatskoj ne može podići dovoljan broj domova za takovu djecu, te da stoga treba dati prednost odgoju djece u dobrim obiteljima. Šilović je tako počeo raditi u već uskoro osnovanoj *Ligi za zaštitu djece*, kada će savjetovati da se djeca smjeste u obitelji, razumije se kod onih koje su solidne, i koje bi željele uzeti takovu djecu na odgoj. U tom poslu kao i izravnim kontaktima Šilović je stekao veliko, i poslije korisno iskustvo.

Ne možemo ovdje opisivati prve socijalne korake *Lige za zaštitu djece* grada Zagreba, njezine dobročinitelje i mecene, kao niti članove uprave u koju je uz druge ugledne osobe, ušla i gospođa Tina Šilović, Šilovićeva supruga. Ali recimo da su na osnivačkoj sjednici 20. travnja 1911. prihvaćena pravila *Lige za zaštitu djece*, a Zemaljska vlada potvrdila ih je 20. srpnja iste godine. Međutim, zbog loših političkih prilika i teških sukobljavanja političkih stranaka, ali i zbog Balkanskih ratova

³ Zakonski članak XVII: 1884. zajedničkoga hrvatsko-ugarskoga Sabora. Obrtni zakon, čl. 10. Sbornik zakona i naredaba valjanih za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, Zagreb 1884.-1900. kom. X. br. 30.

⁴ Dnevnik Sabora Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u Zagrebu, 1901. Iz Šilovićeva govora u prigodi donošenje Zakona o Prisilnom odgoju do 21 godine života u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji.

prošla je godina i pol dana od saziva osnivačke skupštine *Lige*, koja je održana 11. siječnja 1914. Budući da je *Liga za zaštitu djece grada Zagreba* djelovala sada samo na području grada Zagreba, nadbiskup zagrebački dr. Antun Bauer prihvatio je molbu Upravnog odbora za pokrovitelja tog društva. U radni odbor *Lige* ušli su ugledni privrednici, učitelji, odvjetnici, predstavnici javne uprave, zdravstva, ali i supruge uglednika. Za predsjednicu *Lige* izabrana je Malvina Holjac, supruga gradonačelnika Janka Holjca, a za potpredsjednika je izabran Josip Šilović, koji uskoro postaje i njezin predsjednik. Prostorije za rad društva dobivene su u kući samostana Salezijanaca u Selskoj cesti broj 3 u Zagrebu. Odmah je izabrano 60 povjerenika koji su trebali osobito raditi na pronalaženju i izgradnji još novih povjerenika, uglavnom učitelja, koji će ovlašteno skupljati pomoć za potrebe djece i mladih. Pravilima su predviđeni i zakladnici kao i drugi donatori *Lige*.⁵o⁶ kao i uskoro proglašenoga ratnoga stanja 28. srpnja 1914., upravo osnovanu *Ligu za zaštitu djece* grada Zagreba trebalo je osnažiti i novim sadržajima. Značilo je to proširiti njezin rad, također i prema socijalno ugroženim obiteljima, koje su zbog mobilizacije, te ranjavanja, smrti, ili pak trajne invalidnosti, ostajala bez očeva, ali i braće, pa je već početkom kolovoza 1914. uređen i poseban odsjek pod nazivom: *Liga za zaštitu obitelji mobiliziranih vojnika*. Tu su se pored Šilovića našli i drugi sposobni uglednici, primjerice Zvonimir Pužar, Josip Filipčić i drugi. Naime,

⁵ *Liga* je djelovala tijekom Prvoga, i Drugoga svjetskoga rata, ali i poslije. Zaključkom svoje glavne skupštine, godine 1946. ona prestaje s radom. Preostali novac i nekretnine (zgrada u Ilici br. 64) predani su Društvu "Dobrotvor". Svrha *Lige* bila je briga i pomoć siromašnoj i zapuštenoj djeci. Djelovala je na području grada Zagreba. Usp. Državni arhiv u Zagrebu, 781.

⁶ Franjo Ferdinand habsburški (1863.–28. 7. 1914.), nadvojvoda. Prijestolonasljednik i kraljev zamjenik u vojnim pitanjima. Pogrešno mu se pripisivala pripadnost krugovima koji su željeli rat, pa ga je 1914., kada je vodio manevre u Bosni i Hercegovini, zajedno s njegovom suprugom ubio u Sarajevu Gavrilo Princip, pripadnik urotničke skupine bosanskih Srba («Crna ruka»). Ferdinandovi povjerenici, prvaci visokih vojnih krugova i austrijske Kršćansko-socijalne stranke, nastojali su pripremiti najpovoljnije ozračje u Trojednoj Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji za političke skupine koje bi podupirale dinastičke interese Franje Ferdinanda nakon dolaska na prijestolje. Međutim, Franjo Ferdinand je svojim političkim stavovima i privatnim životom ubrzo na sebe navukao bijes i mržnju dvorskih krugova i političara, jer je smatrao je da se monarhija mora reorganizirati da bi opstala, a prvi korak u tome bio bi stvaranje treće federalne jedinice koja bi obuhvaćala Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Sloveniju i Vojvodinu. Ta je ideja protiv njega okrenula mađarske političare, koji su svim snagama branili svoju politiku Velike Ugarske «od Karpata do Jadrana» i mađarizacije slavenskih naroda. Političari iz austrijskog dijela monarhije zamjerali su mu i žestok prokatolički stav i pokroviteljstvo nad raznim vjerskim organizacijama. Franjo Ferdinand bio je i za jaku suradnju sa Njemačkom, Rusijom, i mirnu politiku prema Balkanu. Budući da Srbija, na ultimatum Austro-Ugarske nije ništa poduzimala u kažnjavanju ubojica Franje Ferdinanda, ona je 25. srpnja 1914. prekinula diplomatske odnose sa Srbijom. A samo tri dana poslije, 28. lipnja 1914. Franjo Josip I., tada i hrvatski kralj, objavio je Srbiji rat. Franjo Josip I. tada je zatražio od pape Pija X. blagoslov Austro-Ugarske vojske, ali je papa lakonski odgovorio: «Blagoslovit ću samo mir».

statistika je već krajem rujna 1914. godine pokazala da se samo u Zagrebu trebalo brinuti za više od 4000 obitelji koje su ostale bez hranitelja i u krajnjoj su nevolji. A slična je situacija bila i u drugim gradovima. Stoga je već 23. travnja iduće godine (1915.) uveden i *Dan ratne siročadi*.

Kako bi zainteresirao i što više pridobio šire građanstvo za suradnju i pružanje pomoći, Šilović je održavao i javna predavanja. Tako je 3. svibnja 1915. godine održao predavanje na temu *Karitativni rad za vrijeme rata*, koje je uskoro Nakladom kraljevske zemaljske tiskare objavljeno kao zasebna brošura na 23 stranice te se i raspčavala među građanstvo. A dvije godine poslije (1917.) održao je u dvorani pjevačkog društva «Kolo» i u istu svrhu novo predavanje na temu *Socijalna skrb za porodice i siročad hrvatskih ratnika*, kojim je najavio i veliku akciju dopremanja ugrožene djece iz Dalmacije, Istre i Bosne i Hercegovine, koje je također tiskano i raspčavano među građanstvo.⁷

Ipak, bilo je potrebno još kvalitetnije se organizirati. Ne možemo ulaziti ovdje u analizu pristigle financijske potpore, također i od grada Zagreba, kao i od dobrotvora, ali recimo da je u Zagrebu 1915. godine evidentirano već 3.726 porodica s 10.493 člana, kojima je bila potrebna pomoć. Sve je to utjecalo da se uz postojeću *Ligu za zaštitu djece grada Zagreba* osnovala *Liga za zaštitu obitelji mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika iz Kraljevine Hrvatske i Slavonije u Zagrebu* (1916.), a njena su Pravila odobrena već početkom iste godine.⁸ Osnovan je i *Središnji zemaljski odbor za zaštitu obitelji mobiliziranih i u ratu palih vojnika iz Hrvatske i Slavonije*, koji je počeo raditi 1. rujna 1916. A kako je regulirani predsjednik barun Petar Dragan Turković, kutjevački vlastelin i mecena u međuvremenu umro (2. veljače 1916.), službu predsjednika preuzeo je Josip Šilović, a pomagali su mu i drugi uglednici, među kojima su bili prof. dr. Albert Bazala, prof. Vjekoslav Novotni, učitelj Stjepan Gjukić, i drugi. Na sjednici užeg odbora povjerenika, koja je održana 18. rujna 1916. godine, Šilović je kazao sljedeće: «U teškim vremenima se vidi najbolje tko je čovjek. Naši sinovi pođoše u boj s oduševljenjem za spas kralja i domovine. Ostaviše žene i nejaku dječicu koja bi morala bez njihove brige stradati. Ništa nije naravnije, nego da se mi, koji čuvamo naše ognjište pobrinemo za djecu naših vojnika i da tako pomognemo ratnicima i olakšamo njihovu borbu koju će oni tim oduševljenije voditi, kada budu znali da su im obitelji opskrbljene. Svi mi, koji smo stupili u *Ligu* razumijemo našu dužnost spram djece i naroda, i da je došao čas, da svoju dužnost izvršimo i da pokažemo požrtvovnost prema bijednoj djeci. Država, grad i dobrotvori dati će nam sredstva, a mi treba da dademo svoj rad.

⁷ Knjižica je tiskana u nakladi Odbora za pučka sveučilišna predavanja u Zagrebu.

⁸ Pravila su odobrena od Zemaljske vlade Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u Zagrebu već 23. siječnja 1916. godine.

Svi se moramo staviti na noge, da pružimo pomoć gradu za opskrbu djece vojnika. Treba da vodimo izvide, da od kuće do kuće potražimo siromašne obitelji ratnika, i njihovu djecu, te savjesno proučimo okolnosti pojedinaca, koji će tražiti potpore.»⁹

Šilović je odmah ustanovio još i odbor od deset povjerenika, koji će širom zemlje potražiti porodice koje će biti voljne preuzeti najugroženiju djecu iz Istre, a uskoro i iz Bosne i Hercegovine. U rad *Središnjeg zemaljskog odbora* za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika iz Hrvatske i Slavonije, njegov predsjednik Šilović uz još i druge važne osobe iz javnoga, ali i iz crkvenoga života, izabrao je za svoju desnu ruku Đuru Basaričeka, svoga nekadašnjeg studenta, koji je tada bio sudac, i koji je bio osobito sposoban za komunikaciju sa širim slojevima naroda, osobito seljačkim svijetom. Njega je postavio za tajnika i šefa ureda Središnjeg zemaljskog odbora za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika iz Hrvatske i Slavonije.

Zanimljivo je spomenuti da se u rad Središnjeg odbora, među kojima je bilo i liječnika, ali i svećenika, te članova iz redova plemstva i poduzetnika, htio uključiti i Miroslav Krleža, ali mu to nije uspjelo, kako iz razloga što nije imao dovoljnih kvalifikacija, tako i iz ideoloških razloga.¹⁰ Radu odbora, koji je uskoro u narodu prozvan i *Odbor spasa za djecu*, sudjelovale su i druge brojne humanitarne i kulturno-prosvjetne ustanove, pa se uskoro počelo govoriti o *Narodnoj zaštiti* kao vrhovnoj krovnoj organizaciji koja bi objednjavala sva takova društva.

Istovremeno, dakle godine 1917. skupina mlađih intelektualaca i članova Središnjeg odbora pokrenula je u Zagrebu časopis *Narodna zaštita ratnih nemoćnika i siročadi*, koji je uskoro skraćen samo na naziv *Narodna zaštita*, i postao je isključivo glasilo Središnjeg odbora, i bez kojega bi bio nezamisliv njegov rad, osobito na područjima izvan Zagreba. Glavni urednik Narodne zaštite bio je također prema Šilovićevoj odluci Đuro Basariček, kojemu je vrlo brzo poslao za suradnika Velimira Deželića ml., i kojega je Šilović uspio izvući iz vojnog ureda. Poslije i još nekoje Deželićeve poznanike iz Katoličkog pokreta. O prvome susretu s Đurom Basaričekom, koji nam vrlo dobro ilustrira i napore oko pripreme i tiskanja časopisa *Narodna zaštita*, Velimir Deželić, ml., zapisao je sljedeće: "Kad sam se javio u službu, kao vojnik u uniformi, Basariček mi se nasmiješio i srdačno mi pružio ruku. Sočno mi je odmah stao govoriti i čitati iz rukopisa, odnosno

⁹ Mira Kolar, Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata, Zagreb-Slavonski Brod, 2008., str. 36., Druga glavna skupština. Ističem da je navedena knjiga ustvari opširan prikaz o zbrinjavanju gladne djece iz Hrvatske te Bosne i Hercegovine za Prvoga svjetskog rata.

¹⁰ Više o tome, usp. Velimir Deželić, sin, Kakvi smo bili, Knj. II. Zagreb 2011., str. 836-839.

napisanog članka za prvi broj *Narodne zaštite* 1917. godine. Potom mi je govorio: 'Krvavi rat ošinu nas svojim krelutima, tako da i sve jače osjećamo grdne strahote, što ih donosi teška i krvava borba. Ali gle! U času kad jadaju mnoge udovice, što im nestadoše hrabri vojni; kad cvil' cvili nejaka siročad kojoj nestadoše očevi hranitelji – u času tom nađoše se dobri ljudi, koji hoće porodicama ratnih žrtava otvoriti bratska srca, – i eto, osnovaše *Središnji zemaljski odbor za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu poginulih vojnika!* Ta blagotvorna ustanova potražiti će blago zakopano i sakriveno u srcima našega naroda i poticati će na ljubav prema bližnjemu, jer bez ljubavi je kao bez sunca. Udruživat će pojedince za skupni socijalni rad. Osnovati će fond za podupiranje potrebnih, jer gladna ruka vadi kruh iz ognja. Otvarat će dječja obdaništa i domove za siročad. Priređivati će tečajeve za brzu stručnu naobrazbu žena, koje će morati same zarađivati kruh svoj. Davati će pravne savjete. Toga radi će naša plemenita ustanova provesti diljem domovine veliko sabiranje novčanih sredstava i mobilizirati i radnike jer je posla mnogo, a poslanika nigda dosta! Moramo zbog toga imati jedno *glasilo*, prvi časopis te vrste u nas (...). Potrebe života će same dati pravac našem radu. Natpis našem listu je *Narodna zaštita!* Na to je dr. Basariček ustao i razdragano mi rekao (Deželiću): 'Vi ste veleučeni, mladi doktore žurnalist i pisac. Okušali ste se kao urednik. (...) Na Vas računam, Vas pozivam, da mi budete desna ruka kod redigiranja našeg nedjeljnika *Narodne zaštite*.'"

Razgovoru se uskoro pridružio i Šilović, koji je tražio od Velimira Deželića da mu još predloži mladih ljudi za suradnike, a on je odmah predložio Petra Rogulju, svoga prijatelja, također bivšega Šilovićevog studenta, ali sada i člana Katoličkoga pokreta, što je Šilović sa zadovoljstvom prihvatio.¹¹

Međutim, već godine 1917. naglo je porastao broj nezbrinute i gladne djece, koja su ostajala bez očeva, skrbnika obitelji. Štoviše, ljuta je glad pritisnula tri petine Hrvatske. Iz Istre je u časopisu *Narodna zaštita* godine 1917. objavljen i odlomak pisma književnika Viktora Cara Emina, iz kojega navodim: "Teška je oskudica na otocima kad je onemogućen dovoz hrane. Nije manja oskudica u našim krajevima, gdje je oduvijek proizvodnja hrane bila slaba. Nemamo žita, ni kukuruza. Nemamo kruha. Nemamo krumpira, graha i začina. Ničega nemamo. Od nedostatka i nestašice hrane kroz mjesece i mjesece pate i stradavaju svi slabi, bolesni i stari. Od gladi umire nejačad, djeca i naše potomstvo. Dječji je pomor očajan!" A

¹¹ Za vrijeme svoga djelovanja u *Ligi za zaštitu ratne siročadi* vidjeti: Velimir Deželić, sin, n. dj. II, Zagreb 2011., str. 832-834. Ističem da je poslije, to jest 1919. godine Šilović preporučio Deželića i za profesora na Sveučilištu u Zagrebu.

s juga Dalmacije tužio je Lujo Vojnović ovako: “Nama glad davi sve nedosraslo, sve maleno, sve sitno, sve novorođeno.”¹²

Zasluge Šilovića bile su vrlo velike i za spašavanje tisuća djece iz Bosne i Hercegovine, za vrijeme gladi 1917. godine. Kako austro-ugarske vlasti u Bosni i Hercegovini nisu uspjevale pružiti niti izdaleka potrebnu pomoć ratnoj siročadi i gladnoj djeci, stvari se za njih počinju mijenjati na bolje kad je fra Didak Buntić došao u Zagreb godine 1917. i upoznao Josipa Šilovića. Sudbonosna je bila činjenica da je Šilović na nagovor fra Didaka Buntića, u ljeto 1917. uspio uz pomoć svojih bliskih suradnika Đure Basaričeka, i dvojice katoličkih intelektualaca Velimira Deželića i Petra Rogulje, kod bana Ivana Škrleca isposlovati dozvolu, da se u ferijalne kolonije uključe ne samo djeca iz Hrvatske, Dalmacije i Istre, nego i ona iz Bosne i Hercegovine. U tu svrhu načinjen je i sporazum između Središnjeg odbora i fra Didaka, čime se omogućilo spašavanje hercegovačke djece u prekosavskim krajevima.¹³

Evo kako je susret fra Didaka sa Šilovićem i Basaričekom opisao Velimir Deželić, sin, i sam sudionik toga susreta: “Iz Hercegovine došao je u Zagreb bosonogi brat asiškog siromaška fra Didak Buntić. On nije mnogo opisivao. Položio je pred nas tri siva raspucana hljepčića kao tri grumena pješčane zemlje, i rekao: Ovo bi imao biti kruh naš svagdanji, a iz kore i drveta, iz paprati i mekinja. Spasavajte naše gole živote.”

“Nijemo smo šutjeli. Grč nam je stisnuo grla i srca jer smo osjećali svu svoju bespomoćnost i nemoć. U fond za podupiranje potrebnih doprinosili su brojni ljudi uznemirenih i ganutih srdaca iz sviju strana domovine obilate darove, ali kad bismo za sav skupljeni novac kupili hljeba, nebi dostajalo ni da dopadne po zalogaj za tolike gladne djece. Pet hljebova na tisuće. A nema Čudotvorca da ih umnoži.”

“Dan dva ranije primio sam iz Njemačke pismo od znanca sa Münchenskog sveučilišta, člana katoličkog akademskog društva *Unitas* i shvatio kako su se oni dobro organizirali u zbrinjavaju gladne djece (...). Slali su ih znancima u Alpe, i u Mađarsku tamošnjim njemačkim obiteljima koje su ih hranile, brinule za njih.”

“Sinulo mi i kliknuo sam: Ako Nijemci u Mađarskoj primaju na ishranu djecu iz Saksonke, zar nebi Hrvati u Podravini, Moslavini, Srijemu i Bačkoj primali u goste hrvatsku djecu iz Hercegovine, Dalmacije, Like i Istre.”

¹² Velimir Deželić, sin, n. dj., II., Zagreb 2011., str. 837.

¹³ Fra Didak Buntić (Foča kod Čitluka, 9. listopada 1871.- Čitluk, 3. veljače 1922.), bio je dobrotvor, prosvjetni i socijalni djelatnik, hercegovački franjevac, graditelj, prosvjetitelj i političar, ali i humanist. On je ne gledajući na vjeru i naciju uz pomoć Središnjeg odbora u Zagrebu i njegova predsjednika Josipa Šilovića, uspio do kraja Prvoga svjetskog rata (1918.) spasiti od sigurne smrti gotovo 17.000 djece iz Bosne i Hercegovine.

“Tajniku dru Basarićeku zacaklile su oči, ustao je i uzdigao ruke: Hoće! Hoće! Hoće naši seljaci spasavati od gladi i smrti siročad svoje braće. Znam ja naše gazde i čiče. Sijaset ih poznajem osobno iz kotara zelinskog, ludbreškog, križevačkog, bjelovarskog. Za mojih im predavanja od ganuća suze klize...”

“Fra Didak je prihvatio: Pokucajmo dakle na njihova vrata. Molimo u ime Kristove ljubavi neka prime pod svoje krovove gladnu djecu. Naše male ptiče ždraloviće, kada su nam odletjeli ždrali.”

“Predsjednik dr. Šilović kucnuo je o stol, upro prstom u tri hljepčića i odredio: Spasavajmo u ime Božje gole živote! Požurimo, jer su dani odsudni. Ponesite diljem domovine ove tužne hljepčiće, pokazujte ih posvuda. To će biti rječitiji dokaz od svakoga govora. U osvit idućeg dana već smo krenuli na put. Žurili smo. Jurili žitorodnim selima i krajevima, i održavali sastanke. Iza malo riječi zaredali smo od seljaka do seljaka i pokazivali hljepčić od drvene kore, paprati i mekinja kao grumen pješćane zemlje. Onda smo pitali jednostavno: Tko hoće iz ljubavi uzeti jedno gladno dijete u svoj dom – neka digne ruku! I mnoge i premnoge ruke su se uzdigle i ostajale uzdignute dugo. Tako se sivi, raspuknuti kruh u našoj ruci pretvarao u kukuruzni, raženi, pa i pšenični kruh. Doživljavali smo čudo množenja hljebova.”

Deželić je također zapisao i još nekoje dragocjene podatke: “Od srpnja do kraja godine 1917. smješteno je gladne djece u žitorodne krajeve u Hrvatskoj i Slavoniji: iz Dalmacije 1585; iz Istre 2114; iz Bosne i Hercegovine 12.270; iz Slovenije 380; što znači svega 16.349 djece. I još je osigurano smještaja za 2278 djece, što iznosi ukupno 19.627 djece. Od toga je bilo 54% katoličke djece, 45% pravoslavne, i 15% muslimanske djece. Do kraja rata godine 1918. godine zbroj zbrinute gladne djece popeo se na 62.581.”

U velikoj većini lijepi prihvati djece bio je i u Zagrebu, što je mnoge iznenadilo. Tako je 11. kolovoza 1917. časopis *Narodna zaštita* opisao prihvati djece počevši sa stihovima Vladimira Nazora: “Bdi Učka gora sa visoka nad svojom djecom.” A nepoznati je autor napisao nekoliko dana kasnije: “Dočekasmo ih s bratskom ljubavi, kao što stariji brat dočekuje mlađega pun čežnje, da ga zagrlji i ogrije ljubavlju. Rat je i nas same istrošio, ni kod nas ne teče med i mlijeko. Ali što imamo, rado dajemo i dijelit ćemo s našom braćom.” Viktor Car Emin misli da je u Hrvatskoj smješteno za vrijeme rata oko 3000 istarske djece.

I na kraju zapisa Deželić je zaključio: “Preseljavanje naše djece iz gladnih krajeva u žitorodne bio je zaslužni i najveći uspjeh Središnjeg zemaljskog odbora u Zagrebu za zaštitu obitelji mobiliziranih i u ratu palih vojnika iz Hrvatske i Slavonije, njegovog predsjednika dr. Šilovića i suradnika, osobito Đure

Basarićeka, ali i ostalih članova odbora, i to na privatni trošak. Tisuće transporta djece trebalo je prihvaćati, ukrnavati, pratiti i smještati – danju i noću uz spori i slabi promet u ratno doba. Radilo se dragovoljno i mučno. Bez ikakvog određenog radnog vremena, ili pak dnevnic, a naplate prekovremenog rada.” Dakako, djecu su pratili i brojni učitelji iz Bosne i Hercegovine, ali i drugi dobrovoljni građani. A svoje izvješće Velimir Deželić zaključio je sljedećim riječima: “Ipak smatram nepravednim i neduhovitim, što je socijalne radnike onih davnih vremena Miroslav Krleža pred današnjom generacijom nazvao: ‘Menažerija presvijetlog gospodina Šilovića.’”¹⁴

Osim toga, Šilović je 16. srpnja 1917. uputio *Okružnicu* Središnjeg odbora i Društvu Sv. Ćirila i Metoda za Istru u Opatiji, te kraljevskom povjerenstvu u Zadru kao i Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu s upitom, jesu li voljni od prvih i drugih primiti također i u ferijalne kolonije još po 150 djece i osigurati im ljetovanje na trošak Hrvatskog Središnjeg odbora. Slično je pisao i u Sarajevo. Odgovor je bio pozitivan.

Također je važno znati da se *Središnji odbor* za zaštitu porodica mobiliziranih i u ratu stradalih vojnika, sve više osobito nakon 1918. godine, počeo nazivati kraćim nazivom *Narodna zaštita*, također i zbog političkih izazova koji su već stajali pred vratima. To si je ime Središnji odbor uzeo i zbog već spomenutoga istoimenog tjednika, koji je počeo izlaziti u Zagrebu 1917. godine, a imao je široku informativnu zadaću. Tako je časopis *Narodna zaštita* sada u ime i istoimene udruge, redovito objavljivao apele poput ovoga: “*Rodoljubi!* Poduprite ovu plemenitu akciju novčano. Šaljite novac da se ova akcija može provesti do kraja. Šaljite ga na Prvu hrvatsku štedionicu u Zagrebu, ili Fondu za siromašnu djecu *Središnjeg zemaljskog odbora za zaštitu porodica (...)*” Često se u časopisu *Narodna zaštita* objavljuju i brojevi podaci o trenutačnom broju djece na prehrani iz pojedinih krajeva uz navođenje podataka i o njihovoj vjeroispovjesti, iz čega se može uočiti i porast pravoslavne djece koja su bila zbrinjavana. Tako je 20. kolovoza 1918. bilo na prehrani 8578 katoličke djece, 7339 pravoslavne i 131 muslimansko dijete, što je ukupno iznosilo 16.628 djece – razumije se i kod udomiteljskih obitelji. Istina, bilo je tu i tamo zloupotrebe djece, ali su zato postojali povjerenici, koji su nastojali takovo što spriječiti. Zato su često posjećivali obitelji koje su pružale utočište potrebnoj djeci.

Međutim, raspadom Austro-Ugarske i ulaskom Hrvatske u Kraljevinu SHS, odnosno prvu Jugoslaviju, 1. prosinca 1918. godine Josip Šilović, koji je sve do tada bio na čelu čitave organizacije za zaštitu djece u Kraljevini Hrvatskoj i

¹⁴ Velimir Deželić, sin, n. dj. II. Zagreb 2011., str. 838-839.

Slavoniji, pokušavao se uključiti u novu realnost. Nastojao je da to uključivanje prođe što bezbolnije, što razumnije i što lakše. Videći da su humanitarna društva i Hrvatskoj gotovo odmah postala ugrožena i da neće preživjeti reorganizaciju društvenoga života, Šilović je pod imenom *Narodna zaštita* okupio još brojna društva, među njima dakako i *Ligu* za zaštitu djece i ratne siročadi, i druga. Naime, 18. svibnja 1920. godine ukinut je Oblasni odbor za zaštitu djece i siročadi, a Šilović je svu imovinu oblasnog Odbora predao “Udruženju dobrotvornih društava u Hrvatskoj i Slavoniji” – koje sada nosi ime kao i poznati časopis *Narodna zaštita*. Šilović je postao predsjednik nove udruge, Basariček tajnik, ali je novonastala udruga *Narodna zaštita* vrlo brzo ostala bez sredstava zbog zamjene krune za dinar u odnosu 4:1.

U lipnju godine 1921. Šilović je pošao na Drugu međunarodnu konferenciju za zaštitu djece u Bruxelles i to kao potpredsjednik Društva za zaštitu jugoslavenske djece, ali vodeću ulogu morao je prepustiti dr. Milošu Popoviću, načelniku ministarstva za socijalnu politiku u Beogradu. Godinu dana poslije, dakle 1922. godine Šilović je u Zagrebu objavio knjižicu *Zaštita djece: sadanje stanje i pogled u budućnost* (II. Međunarodni kongres za zaštitu djece), u kojoj je detaljno izvijestio o svim događanjima na Kongresu.¹⁵ U istoj knjizi objavio je i usvojeni *Statut Međunarodne udruge za zaštitu djece* i dao pregled izlaganja predstavnika drugih zemalja o stanju i skrbi za djecu u državama za koje je smatrao da su “kulturalne”, kao na primjer: Amerika, Belgija, Francuska, Kanada, Italija, i Češka. Dakako, nije moguće ovdje navoditi sve humanitarne djelatnosti nove udruge *Narodna zaštita* koje su i dalje nastavljene. Tako, kad je godine 1923. ponovno zavladao glad u nekim krajevima zemlje, *Narodna zaštita* podijelila je oko 3 milijuna dinara, a 1926. pomagala je i poplavljenima u međurječju između Save i Drave.

Najjača socijalna organizacija ostala je još uvijek Šilovićeva i Basaričekova *Narodna zaštita*, koja je 29. studenoga 1925. slavila dvadestogodišnjicu osnivanja i uspješnoga djelovanja. Iskoristivši za tu prigodu i proslavu tisućobljetnice hrvatskog kraljevstva (925.-1925.) i da istovremeno što više podsjeti i na svoju minulu djelatnost, tom je prilikom objavljen i poseban broj časopisa *Narodne zaštite*, koji je u cijelosti bio posvećen zbrinjavanju gladne djece za vrijeme Prvoga svjetskog rata. Međutim, kako ističu nekoji povjesničari, kralj Aleksandar odlučio je tom prilikom kompromitirati ljude od povjerenja u hrvatskome narodu. *Narodnoj zaštiti* koja je u 1925. godini slavila obje spomenute obljetnice, i djelovala kao savez 290 samostalnih humanitarnih društava i 620 povjerenstava, dodijelio je Orden Sv. Save prvog stepena, a Šiloviću, Basaričeku i Zvonimiru Pužaru, također je

¹⁵ Ističem da je ova knjiga tiskana u Zagrebu još iste 1922. godine u nakladi društva *Narodna zaštita*.

dodijelio odlikovanja. To je dovelo do zabune u hrvatskome narodu, i utjecalo da se narod počeo udaljavati od ta tri hrvatska velikana socijalnoga djelovanja kod nas. Mislili su, da oni zbilja pripadaju jugoslavenskome krugu. Povjerenje naroda u njih naglo je počelo opadati.

Ipak, i u takovim okolnostima *Narodna zaštita* nastavila je svoju djelatnost. Godine 1927. brinula se za ostavljenu siročad naših iseljenika koji su otišli u Ameriku, Australiju i druge daleke zemlje, i primorani su bili ostaviti svoje obitelji bez skrbi. Takovih je porodica bilo te godine evidentirano 1150. Ovim je porodicama Šilović preko *Narodne zaštite* podijelio više od 750.000 dinara.

Zanimljivi podaci o socijalnom djelovanju Josipa Šilovića se nalaze u knjižici koju je *Narodna zaštita – Savez dobrotvornih društva* tiskala 1927. godine uoči priprema za proslavu njegove 70. godišnjice rođenja. Tom prigodom su i službeno utemeljene još dvije zaklade. *Zaklada za kolonizaciju siročadi iz gladnih krajeva* i *Zaklada za siročad naših iseljenika*. Obje su zaklade sve do godine 1945. nosile Šilovićevo ime kao izraz poštovanja i zahvalnosti prema njegovom radu za dobro tisuća djece, kojima je ustvari spasavao živote.

U ovoj prigodnoj knjižici opisano je i teško Šilovićevo djetinjstvo, kao i njegovi biografski podaci. Njegovo siromašno djetinjstvo dovedeno je u vezu s njegovim izuzetnim humanitarnim radom o kojem u knjižici pišu mnogi njegovi suvremenici, između ostalog i Vladimir Nazor i Viktor Car Emin. Oni o djelu Josipa Šilovića govore s puno poštovanja nazivajući ga “ocem naše socijalne politike”, a naročito u pogledu zaštite naše djece. Nazvali su ga i promicateljem brojnih dobročinstava i humanih akcija: Kako su napisali: “Šilovićevo je ime kao priznatog i uvaženog socijologa i filantropa poznato ne samo u svakoj kući našeg naroda, nego možemo reći i po čitavom kulturnom svijetu s ovu i s onu stranu oceana. Šiloviću i njegovom plemenitom i blagotvornom radu na socijalnom polju imamo zahvaliti, da se hrvatsko ime u stranom svijetu s poštovanjem spominje (...). Šilović je svojim altruističkim radom podigao ugled *Narodnoj zaštiti* u tolikoj mjeri, da ova svagdje uživa vrlo lijep glas i osobite simpatije.”¹⁶

U istoj knjižici nalazimo detaljan pregled zbrinute siromašne djece i smještene u županijama, kao i navode odakle su djeca za razdoblje od 1. studenoga 1914. pa do kraja lipnja 1927. U tome se vremenu *Narodna zaštita* brinula i zaštitila na neki način 62.591 dijete i za njihove je potrebe utrošila 21,640.000 dinara. Na prehranu je od 1914. pa do 1927. godine primljeno 49.929 djece, u zanate 2337, a posvojeno 299. Godine 1919. došlo je na prehranu 3512 djece, a u zanate je smješteno 58 djece. Posvojenja se ne spominju, što znači da ih i nije bilo.

¹⁶ *Narodna zaštita – Savez dobrotvornih društva*, Zagreb 1927., str. 6; 74.

Šilović je nastavio i dalje voditi *Narodnu zaštitu* kako je mogao u sve težim uvjetima kad je zemlja bila zahvaćena raznolikim političko-stranačkim i teškim gopodarskim sukobima. Bilo je to i vrijeme velike svjetske gospodarske krize, koja se odrazila i u Hrvatskoj. Istovremeno je u Srbiji prevladavalo shvaćanje da je Hrvatska za vrijeme Prvoga svjetskog rata bila na strani neprijatelja što je sve više otežavalo komunikaciju i na područjima socijalne politike. Uskoro su svi oni koji su radili na zbrinjavanju djece u Hrvatskoj bili uklonjeni s vodećih upravnih položaja, ako se nisu već prije bili izjasnili kao Slaveni ili Jugoslaveni, a to su bili samo Šilović i Basariček. U sjećanju naroda Josip Šilović ostao je kao veliki zaštitnik djece, ali su zbog tobožnjeg njegova jugoslavenstva mnogi sada bili protiv njega, osobito kad je postao prvi ban Savske banovine u jesen 1929. godine. Međutim, za nepune dvije godine, dakle 1931., ta će služba zauvijek ukloniti Šilovića iz javnoga političkoga života.

Naime, u vrijeme svoga banovanja Šilović je osnovao Fond za kolonizaciju sve djece, a ne samo za srpske dobrovoljce, a takovu djelatnost nastavio je i kao ban u agrarno-pravnom odsjeku Poljoprivrednog odjela Savske banovine. Nastavio je provoditi unutrašnju kolonizaciju bez obzira na vjeru i naciju. To su uskoro bili i razlozi da je 10. siječnja 1931. bio uklonjen iz službe bana savske banovine i odmah umirovljen. Živio je od tada povučeno.

Kad je godine 1938. u Beogradu otvorena *Izložba o zaštiti djece*, na kojoj se željelo prikazati sve što se učinilo za djecu u Srbiji, ali uopće i u Jugoslaviji za vrijeme Prvoga svjetskog rata, na njoj nije bilo niti spomena o Hrvatskoj. Niti o Zagrebu, niti o velikoj akciji spašavanja djece od strane *Narodne zaštite* za vrijeme Prvoga svjetskog rata. Naime, organizatori spomenute izložbe *o zaštiti djece* u doba Prvoga svjetskog rata u Beogradu namjerno su prešutjeli Hrvatsku i Zagreb, koji su prema njima bili na suprotnoj strani za sve vrijeme Prvoga svjetskog rata.

SAŽETAK

U radu se sažeto prikazuje znanstveno i profesorsko, ali i političko, djelovanje dr. Josipa Šilovića, kao i njegov humani i socijalni rad. On se potvrđuje u Šilovićevim javnim nastupima u pogledu odgoja djece i prije izbijanja Prvoga svjetskoga rata, premda puni humanitarni uzlet dobiva kako u tijeku istoga rata (1914. - 1918.) godine, tako i poslije njega sve do kraja Šilovićeva života, koji umire u Zagrebu 1939. godine. Autorica je identificirala Šilovićovo djelovanje u socijalnome radu, osobito u pogledu zbrinjavanja više tisuća djece koja se ostajala bez svojih očeva ili braće, i tako bila prepoštena gladi i umiranju. Šilović je brinuo za njih preko udruga koja je osnivao, i u čijem je središtu Narodna zaštita – zajedno sa svojim suradnicima, ne pitajući pri tome niti za vjeru niti naciju potrebnih, već samo za spašavanje njihovih života.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat; Narodna zaštita; ratna siročad; Josip Šilović